

О. О. Любіцева, І. В. Кочеткова

Нова Зеландія

НОВА ЗЕЛАНДІЯ (англ. – New Zealand, маорі – Aotearoa) – держава у південно-західній частині Тихого океану. Знаходиться на 2-х найбільших о-вах – Пн. і Пд. та дрібніших о-вах і островах груп (Стюарт, Чатем, Окленд, Кемпбелл, Баунті, Антиподів та ін.). На Зх. відокремлена Тасмановим морем від Австралії, на Пн. – морем Фіджі від Нової Каледонії, Фіджі та Тонгі. Площа 268,8 тис. км². Насел. 4,7 млн осіб (2018): європейці (70,2 %), маорі (16,5 %) та ін. Столиця – Веллінгтон (415 тис. осіб, 2020). Адм.-територ. поділ – 16 регіонів та 1 тер. Офіц. мови: англ. (95,4 %), маорі (4 %), новозеланд. мова жестів (0,5 %). Віросповідання: атеїсти (48,6 %), християни (37,3 %), індуїсти (2,7 %), послідовники синкретич. релігій маорі, мусульмани (по 1,3 %), буддисти (1,1 %). Міське насел. становить 86,7 %, найчисленніше місто – Окленд (1,6 млн осіб, 2020). Держ. устрій – унітарна держава, форма правління – конституц. монархія. Глава держави – британ. монарх (від 1952 – Єлизавета II), який править через генерал-губернатора (від 2016 – П. Лі Редді). Вищий законодав. орган – однопалат. парламент (Палата представників), що складається із 120-ти чл., яких обирають на 3 р. Вищий орган виконав. влади – КМ, що звітує перед Палатою представників. Прем'єр-міністр, обраний від парламент. більшості, призначається генерал-губернатором. Н. З. не має кодифіков. конституції. Разом із о-вами Кука та Ніуе (самоврядні тер. у вільній асоц. із Н. З.), о-вами Токелау та антарктич. тер. Росса (під упр. Н. З.) утворює Королівство Н. З. – об'єднання тер. (не має статусу держави), на яких монарх Н. З. визнаний очільником. Н. З. – чл. ООН, Королівства Співдружності, АНЗЮС (військ. союз із США та Австралією), МВФ, Міжнар. банку реконструкції та розвитку, Азій.-Тихоокеан. екон. співробітництва, Організації екон. співробітництва та розвитку, Австрал. групи. Перші відомі людські спільноти, що розселилися на Пд. та Пн. о-вах від кін. 13 – поч. 14 ст., прибули зі Сх. Полінезії та сформувалися як окремий народ – маорі. Вони займалися підсічно-вогневим землеробством, збиральництвом, мисливством і рибальством. Серед ремесел розвивалися плетіння, різьблення. Племена (іві) склалися з кланів (хапу) і об'єднувалися у союзи племен – вака. Похолодання, землетруси, цунамі, збіднення фауни, що припало на поч. 16 ст., загострили міжплемінну боротьбу за ресурси, що сформувало традиції ведення війни (зокрема церемоніал. канібалізм) та будівництва укріплених поселень – па. 1642 на тер. Н. З. прибули перші європейці у складі експедиції голландця А. Тасмана. Тоді ж о-ви отримали назву Земля Штатів, а згодом – Н. З. (за назвою однієї з нідерланд. провінцій). 1769–70

британ. експедиція Дж. Кука дослідила й закартографувала о-ви Н. З. Від кін. 18 – поч. 19 ст., внаслідок постій. торг. контактів, маорі перейняли у європейців нові методи землеробства та використання метал. виробів. 1807–37 відбувалися довготривалі міжплемінні війни, що спричинили стрімке скорочення чисельності маорі, деякі племена були повністю знищені. Водночас вихідці з Європи, які постійно проживали на о-вах на викуплених у маорі землях (моряки, засуджені втікачі, дезертири, китобої, місіонери), становили декілька сотень осіб. 1814 місіонери заснували перше постійне поселення. З того часу серед маорі активно поширилося християнство, заміщуючи традиц. вірування, натомість європейці переймали місц. традиції. У 1820-і рр. місіонер Т. Кендалл та лінгвіст С. Лі з допомогою вождя Хонгі Хіка створили писемність маорі. 1835 за сприяння Церк. місіонер. товариства вийшла друком Біблія, перекладена мовою маорі. Окрім традиц. маорій. навч. закладів, діяли місіонер. школи. Від 1823 над тер. Н. З. встановлено юрисдикцію Верхов. суду Нового Пд. Вельсу. 1832 призначено першого резидента Великої Британії – Дж. Басбі. Потреба у врегулюванні діяльності поселенців-колоністів та їх торг. і культур. взаємин з маорі, які займалися ще й мореплавством, володіли торг. суднами й налагоджували політ. контакти з Великою Британією, а також спроби Франції проголосити Н. З. своєю колонією спонукала вождів (за сприяння Дж. Басбі) підписати 1834 Декларацію незалежності, що проголошувала суверенітет Н. З. і 1835 була визнана Великою Британією. Від 1839 Новозеланд. земель. кампанія активно заохочувала переселення з Великої Британії до Н. З., перепродаючи колоністам маорій. землі. Тоді ж Н. З. увійшла до складу Нового Пд. Вельсу. Було призначено першого губернатора – В. Гобсона, який 1840 підписав із вождями маорі Договір Вайтангі, за яким Н. З. переходила в упр. Великої Британії, що ставала гарантом майнових та немайнових прав маорі, водночас отримала виключне право на викуп їхніх територій. Від 1841 – окрема колонія Великої Британії. Стрімке збільшення кількості колоністів, спроби незакон. відчуження земель, розбудова адм. органів влади (1852 Н. З. отримала право на створення власного уряду та парламенту), призвели до зброй. та політ. опору маорі. У 1850-х рр. набула поширення ідея обрання короля, який має бути представником об'єднаних племен і вести переговори від народу маорі з Британ. монархією. Першим королем, чий вплив поширювався на племена зх. узбережжя Пн. о-ва, був Потатау Те Ферофери (1857). Водночас на сх. узбережжі цього о-ва розгорнувся рух проти продажу земель колоністам. 1843–72 тривали новозеланд. війни, внаслідок яких колоніал. адміністрація, заручившись підтримкою імпер. військ і сформувавши військ. загони колоністів, витіснила маорі на менш придатні для землеробства тер. і конфіскувала їхні землі. За цей час кількість колоністів збільшилася майже в 40 разів, досягнувши бл. 400 тис., а кількість маорі зменшилася вдвічі й становила 10 % насел. Н. З. Активно розвивалося вівчарство. До Великої Британії експортували шерсть, згодом м'ясо та молочні вироби. Від 1870-х рр. прокладено залізниці, дороги та телеграфні лінії. Наприкінці 19 – поч. 20 ст. було прийнято низку законодав. змін з поліпшення умов праці й надання соц. гарантій найманим працівникам, доступу до мед. та освіт. послуг, обмеження міграції з країн Азії, надання вибор. прав жінкам (1893, вперше у світі). Примус. викуп земель у великих

землевласників з подальшим продажем їх дрібним фермерам та держ. кредитування фермер. госп-в стимулювало розвиток агровиробництва. Маорі мали квоту та право обиратися до парламенту, формувати місц. органи влади; діяли мін-во у справах корін. народів, Партія молодих маорі; маорій. політики були впливовими чл. уряду (Дж. Керролл, А. Нґата). Водночас деякі племена сформували паралел. органи влади, не визнані урядом – Каухангануї (парламент при королі маорі, засн. 1892) та Котахітанга (автоном. парламент, що діяв 1892–1902 під головуванням Х. Манґакахіа). Тер. компакт. проживання маорі були економічно депресивними, з високим рівнем безробіття та захворюваності. 1901 Н. З. анексувала о-ви Кука. 1907 отримала статус домініона. 1914–18 війська Н. З. брали участь у 1-й світ. війні на боці Великої Британії, зокрема на тер. Франції та на Близькому Сх., а також взяли під контроль нім. колонію Зх. Самоа. 1919 Н. З. підписала Версал. договір, вступила до Ліги Націй і отримала мандат на упр. Зх. Самоа, Науру (разом з Австралією та Великою Британією). Стала самостій. суб'єктом зовн. політики, але лишалася залежною від Великої Британії в питаннях військ. безпеки. 1925 Велика Британія передала під упр. Н. З. о-ви Токелау. 1931, відповідно до Вестмінстер. статуту, отримала повну самостійність від Великої Британії. Під час 2-ї світової війни на боці Великої Британії воювали бл. 140 тис. військових і бл. 100 тис. служили у складі підрозділів нац. оборони на тер. Н. З. 1962 надала незалежність Зх. Самоа, 1968 – Науру. 1964 проголосила о-ви Кука, а 1974 о-в Ніуе самовряд. територіями. Від 1987 Н. З. першою в світі законодавчо закріпила за своїми тер. статус без'ядер. зони. У 1980–90-і рр. відбувалася лібералізація внутр. політики, зокрема міграц., що уможливило збільшення переселенців з Азії, та нац., що дозволило вирішити суперечл. питання колиш. вилучення земель у маорі. Більша тер. країни розташ. на Пн. та Пд. о-вах, розділених протокою Кука, південніше – о-в Стюарт, відмежований від Пд. о-ва протокою Фово. Пн. узбережжя Пн. о-ва знижене, порізане бухтами та затоками (найбільші – Хауракі, Пленті), з великою кількістю п-овів (Окленд, Коромандел) та о-вів (Ґрейт-Барр'єр, Вайт). Сх. та пд. узбережжя вирівняні, у сх. частині Пн. о-ва – затока Хок. Зх. підвищене узбережжя Пд. о-ва порізане фіордами, пд. та пн. – числен. бухтами та затоками. О-ви лежать на одній з остров. дуг, що проходять по зх. межі Тихого океану і є частиною Тихоокеан. вогняного кільця, що утворилося на межі Індо-Австрал. і Тихоокеан. літосфер. плит. Характерні вулканізм (Пн. о-в) та сейсмічна активність. Найбільші активні вулкани – Руапеху (найсильніші виверження – 1945, 1995–96, останнє – 2007), Нгаурухое, Тонгаріро. Найсильніші землетруси відбулися 1855, 1929 та 1934. Переважає гористий та хвилястий рельєф, бл. 60 % тер. – на вис. від 200 до 1000 м, бл. 12 % – понад 1000 м. Осн. гір. ланцюг – Новозеланд. Альпи (Пд. о-в) із серед. вис. 2400 м; найвища точка країни – г. Кука (3724 м). Найбільша рівнина – Кентерберійська. Корисні копалини: нафта, природ. газ, золото, залізна руда, кам'яне і буре вугілля. Більша частина тер. Н. З. лежить у помір. клімат. поясі, крайня пн. частина Пн. о-ва – у субтропічному. Середні температури зими +12 °С на Пн. і +5 °С на Пд.; літа – +19 °С і +14 °С. Під дією вологих зх. вітрів на зх. узбережжі Пд. о-ва випадає понад 5000 мм опадів на рік, на сх. – до 500 мм, на Пн. о-ві – 1600 мм і 1300 мм відповідно. На вис. понад 2000 м – сніг. опади. Найбільші льодовики – Тасмана, Франца-Йосифа, Фокс.

Сформована густа річк. мережа. Найдовша річка – Ваїкато (425 км) на Пн. о-ві, найбільш повноводна – Клута (322 км) на Пд. о-ві. Багато озер льодовик. (Гауроко, найглибше, 462 м; Манапоурі, Те-Анау), вулкан. (Таупо, найбільше за пл., 616 км²; Роторуа, Таравера) та тектон. (Ротома, Ротоїті, Ротоеху) походження. Гарячі та сухі вітри фени на сх. схилах Пд. Альп часто провокують швидке танення льодовиків, що призводить до катастроф. повеней на Кентербер. рівнині. Гір. типи ґрунтів становлять бл. половини тер. країни (з них бл. 15 % позбавлені рослинності). Бурі ґрунти трапляються переважно на міжгір. рівнинах Пд. о-ва, підзолисті – на перезволож. зх. узбережжі цього о-ва. Жовто-сірі типи ґрунтів характерні для степ. р-нів і змішаних лісів, жовто-бурі – для горбистої місцевості. Флору Н. З. виділяють в окрему підобласть Палеотропіч. флористич. царства. Серед бл. 1800 видів рослин 80 % є ендемічними, майже 15 % тер. вкрито місц. рослинністю. Видовий склад споріднений із флорою Австралії та Пд. Америки. Ліси займають 31,4 % тер. (переважно на Пн. о-ві); їх площа невпинно скорочувалася від часу заселення Н. З. маорі до серед. 20 ст. з 90 % до 16 %, однак природоохоронні заходи вплинули на цей процес. На крайній Пн. країни залишилися давні ліси каурі (одні з найвищих дерев у світі), що раніше використовували в суднобудуванні, нині їх вирубка заборонена. Водно-болотні угіддя представлені заболоч. (кахікатеа, майре, пукатеа) і торфовищ. (сосна срібна, рохуту) лісами; збереглися в долинах річок, низинах, на узбережжях естуаріїв та геотермал. джерел. мангр. ліси поширені на крайньому пн. узбережжі Пн. о-ва. Сухі степи рівнин Пд. о-ва та центр. і сх. р-нів Пн. о-ва зайняті злаковою рослинністю тусок. На зх. схилах Новозеланд. Альп у низькогір'ях розповсюдж. капустяне дерево, лєнсвуд та чагарник торораро. У горах Пн. о-ва й у передгір'ях Пд. о-ва ростуть хвойні подокарпові і змішані ліси, де у верх. ярусі зустрічаються ріму, тотара, рата південна, ковхай, міро, матай, похутукава. 2-й ярус складають папороті (145 видів), з них 40 % ендеміків, що переходять на Пн. о-ві в субтропічні ліси, на Пд. о-ві – у змішані, що змінюються на вис. 600–800 м лісами з вічнозеленого бука південного. Від 1500 м у деревостані переважають листяні й хвойні породи, далі – карликові породи переходять у субальп. і альп. пояс, представлений високотрав. луками. Більша частина тер. Н. З. зайнята агроландшафтами, переважно пасовищами. М'який клімат, оптимальн. співвідношення тепла й вологи з незнач. амплітудою т-р сприяють цілоріч. вегетації кормових трав і створюють оптимальн. умови для розвитку скотарства з випасом на вигонах майже протягом усього року. Значні площі лісів є плантаціями сосни променистої, що має експортне значення. Н. З. виділяють в окрему фауніст. область. Для неї характерний високий ступінь ендемізму (понад 70 % птахів і до 80 % прісновод. риб), малочисельність багатьох видів, що ставить їх під загрозу зникнення (90 % мор. птахів, понад 80 % рептилій, 68 % прісновод. риб, 74 % назем. птахів), бідний видовий склад ссавців, зокрема відсутність місц. хижаків, лише один вид отруй. тварин (павук капіто), багате видове різноманіття птахів (245 місц. видів), значна тривалість життя (птахи гігі – 34 р., ківі – понад 30 р., рептилія гатерія – до 85 р.), гігантизм (папуга какапо має вагу до 4 кг, найбільший папуга у світі), карликовість (птах стрілець завдовжки до 10 см), велика кількість нелітаючих птахів (5 видів ківі, 6 – пастушкових, 3 – воловоочкових,

какапо, такахе). Н. З. має багату і різноманітну фауну мор. ссавців. Біля її берегів проживає майже половина відомих видів китоподібних (дельфін Гектора та новозеландський морський лев, які є ендеміч. видами; новозеландський морський котик, дзьоборилові). Природне середовище зазнало трансформації. Було осушено 90 % боліт, з давніх лісів найбільше збереглися букові через непридатність гір. тер. до с. господарства. Зміна середовища існування й мисливство зменшило видове різноманіття та поставило під загрозу більшість місц. видів. Бл. половини відомих видів птахів уже вимерли, напр., гігант. нелітаючий птах моа, який був винищений маорі, орел хааста, апторніс, качка Фінша. Майже 4000 видів у Н. З. є під загрозою знищення. Водночас було інтродуковано понад 600 видів рослин, понад 50 видів ссавців та 140 видів птахів. Із прибуттям маорі з'явився полінезійський пацюк, який знищив деякі види птахів, ящірок, комах, із європейцями – сірі та чорні пацюки, кішки, лисиці, їжаки, тхори, горностаї, які полюють на місц. види, а також кози, вівці, коні, олені, кролики, опосуми, які знищують підлісок, місц. види рослин і конкурують за харч. базу з місц. фауною. 33,4 % тер. Н. З. мають природоохорон. статус. Є 14 нац. парків, зокрема «Тонґаріро», «Те-Вахіпоунаму» (обидва внесені до світ. спадщини ЮНЕСКО), «Абель-Тасман», «Папароа», «Ракіура», «Вестленд», «Ванґануї».

Н. З. належить до економічно розвинених країн. У структурі ВВП понад 72 % формує сфера послуг, зокрема банків. та фінанс. сектор, також зростає значення туризму, на який 2019 припадало 20,4 % експорту. Серед галузей промисловості (21,5 % ВВП) переважають ліс. та целюлозно-папер., харч., текстиль, маш.-будівельна. Підпр-ва працюють на електроенергії, виробленій переважно на гідро- (60 %) та геотермал. (17 %) електростанціях. Актив. розвиток с. господарства (5,7 % ВВП) був зумовлений його орієнтацією на забезпечення потреб внутр. ринку Великої Британії, але й нині продукція аграр. сектору складає значну частину експорту країни. На Н. З. припадає третина світ. експорту баранини та 11 % світ. виробництва вовни, однак поголів'я овець невинно скорочується. Натомість зростає поголів'я корів. Н. З. займає 5-е м. серед країн світу за обсягами експорту яловичини. На країну припадає 3 % світ. виробництва молока (експортується сухе молоко, масло, сир). Н. З. є найбільшим у світі постачальником оленини (переважно до країн ЄС). Налагоджено продаж замші до країн Сх. Азії. Розвинені садівництво (3-є м. серед країн світу за обсягами вирощування кві; експортують яблука, груші, авокадо) та виноградарство (входить до першої десятки країн-експортерів вина). Пшеницю, картоплю, цибулю, а також свиней та птицю вирощують для внутр. ринку. Імпортують нафтопродукти, машини та устаткування, транспортні засоби та деталі, електротехніку, текстиль. Найбільший товарообіг з Китаєм, Австралією, США, Японією. Традиц. архітектура маорі представлена дерев'яними різьбленими Будинками зустрічей (споруди для важливих зборів). Ін. істор.-культурні пам'ятки нечисленні, пов'язані з міською колоніал. забудовою. Серед них найвідоміші – істор. забудова в стилі арт-деко м. Нейпір (1930-і рр.); телекомунікац. вежа Скай Тауер (1997) в Окленді, що є найвищою спорудою в пд. півкулі (вис. 328 м); пресвітеріан. церква Нокса (1860), замок Ларнак Касл (1871), будівля Університету Отаґо (1878) у м. Данідін; Кентерберій.

музей (1882) та Центр мистецтв (1970-і рр.) у м. Крайстчерч; музей у м. Роторуа (1908). Перші українці прибули до Н. З. 1949. Розселялися переважно у великих містах – Веллінгтоні, Окленді, Крайстчерчі, Данідіні. В Університеті Отаго від 1989 викладають укр. мову. Згідно з переписом 2018, у Н. З. мешкає 1281 українець. Діють Об'єдн. українців Н. З. та Укр. громада Веллінгтона. Н. З. визнала незалежність України 26 грудня 1991. Дипломат. відносини між країнами встановлено 3 березня 1992. Посольство України, що відповідає за зв'язки із Н. З., знаходиться в Сингапурі; найближче Посольство Н. З. – у Польщі. Від 2008 у Києві діє Почесне консульство Н. З.

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Нова Зеландія / О. О. Любіцева, І. В. Кочеткова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-72330>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).